

بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تحقق طرح‌های نوسازی و بهسازی

نمونه موردی: محله صابون‌پزخانه

۱-راضیه رضا زاده ، ۲-مریم محمدی ، ۳-لاله لطیفی اسکویی

چکیده:

سرمایه اجتماعی از مفاهیم جدیدی است که در تحقق طرح‌های شهری مورد استفاده قرار می‌گیرد. سرمایه اجتماعی از سه مولفه اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی تشکیل شده است. این سه مولفه در یک رابطه متعامل قرار گرفته‌اند و هر کدام تقویت‌کننده دیگری هستند. هدف از این مقاله بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در محدوده‌های فرسوده نیازمند بهسازی و نوسازی در جهت تحقق آن است. در این نوشتار محله صابون‌پزخانه از بافت‌های فرسوده شهر تهران انتخاب شده است تا ابعاد سرمایه اجتماعی از دید ساکنان این محدوده مورد بررسی قرار گیرد. بدین منظور ۸۰ پرسشنامه به صورت تصادفی میان ساکنان تکمیل شده است. نتایج نشان می‌دهد علیرغم بالا بودن اعتماد بین فردی و انسجام اجتماعی بین ساکنان، اعتماد نهادی پایین می‌باشد؛ بی‌شک این امر به ایجاد فاصله میان مردم و مسئولان، عدم بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی ساکنان و تنزل مولفه سوم سرمایه اجتماعی یعنی سطح مشارکت به سطوح پایین می‌گردد. این امر تاثیر منفی بر تحقق طرح‌های نوسازی و بهسازی دارد.

کلید واژه: بافت فرسوده-سرمایه اجتماعی-نوسازی، بهسازی- محله صابون‌پزخانه

۱- اسنادپار گروه شهرسازی دانشگاه علم صنعت ایران
۲- دانشجوی دکتری شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران
۳- دانشجوی کارشناسی ارشد شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران

۱- مقدمه

سرمایه اجتماعی، از منابع بالفعل و بالقوه ای است که با عضویت در شبکه پایداری از روابط، در دسترس فرد قرار می‌گیرد و خدمات متقابل را میسر می‌سازد. در این میان تحقق طرح‌های توسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده، در کنار الزامات مورد نیاز علمی، سیاسی، اقتصادی و... نیازمند مشارکت مادی و معنوی ساکنان است و این مشارکت ضمن فراهم آوردن زمینه تحقق این طرح‌ها، عرصه‌ای برای شناخت و اعمال دقیق خواسته‌ها در برنامه ریزی و طراحی می‌باشد. بنابراین بالا بودن سرمایه اجتماعی با سه مولفه اعتماد، انسجام و مشارکت مدنی، می‌تواند زمینه‌ای جهت تحقق طرح‌های توسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده را فراهم آورد.

به عبارتی هدف این تحقیق آن است که از سرمایه اجتماعی به عنوان ابزاری راهگشا در مشارکت جهت تحقق طرح‌های شهر استفاده نماید. بنابراین ساختار مقاله حاضر به این صورت است. در ابتدا مفهوم سرمایه اجتماعی و ضرورت توجه به این مفهوم و ارتباط میان این مفهوم و تحقق و مشارکت در طرح‌ها را مورد بررسی قرار می‌گیرد. در گام بعدی، مولفه‌های سرمایه اجتماعی شناسایی می‌شوند و بر این اساس در گام بعدی تلاش شده است تا با بررسی این مولفه‌ها، به بررسی نقش آنها در میزان مشارکت در تحقق بافت‌های فرسوده بپردازیم. بدین منظور محله صابونپزخانه به عنوان نمونه موردی که دارای بافتی فرسوده و نیازمند توسازی و بهسازی بافت است انتخاب شده و ضمن بررسی معیارهای فرسودگی، براساس روش پرسشگری، مولفه‌های سرمایه اجتماعی مورد پرسش قرار گرفته است و در قالب آمار توصیفی و تحلیلی پرسش‌نامه‌ها که به میزان ۸۰ نمونه می‌باشند، در محیط SPSS تحلیل شده است.

۲- سرمایه اجتماعی:

انواع سرمایه از دید بورديو در هر جامعه شامل چهار نوع سرمایه است که عبارتند از:

- ۱ سرمایه اقتصادی
- ۲ سرمایه فرهنگی
- ۳ سرمایه اجتماعی

سرمایه نمادین (اختر محققى، ۱۳۸۵). ویژگی سرمایه این است که قابل نقد و تبدیل پذیر است، از این رو انواع سرمایه‌ها می‌توانند به هم تبدیل شوند و یکدیگر را تکمیل کنند.

واژه و روح سرمایه اجتماعی سابقه ذهنی و طولانی در علوم اجتماعی دارد، ولی سابقه این اصطلاح به معنایی که امروزه به کار می‌رود به بیش از ۹۰ سال پیش (۱۹۱۶) و نوشته‌های لیدا جی هانیفان، سرپرست وقت مدارس ویرجینیای غربی در آمریکا بر می‌گردد. او در توصیف سرمایه اجتماعی می‌گوید "چیزی ملموسی که بیشترین آثار را در زندگی روزمره مردم دارد: حسن نیا، رفاقت، همدلی و معاشرت اجتماعی در بین افراد و خانواده‌ها که سازنده واحد اجتماعی اند" (ولکاک و نارایان، ۱۳۸۴: ۵۳۴).

تا به حال تعاریف متعددی از مفهوم سرمایه اجتماعی توسط صاحب‌نظران در حوزه‌های مختلف علوم انسانی ارائه شده است که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- فوکویاما: از نظر سرمایه اجتماعی عبارت است از هنجارهای غیر رسمی جا افتاده‌ای که همکاری میان دو یا چند نفر را تشویق می‌کند. (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۳)

کلمن: کلمن سرمایه اجتماعی را نوعی کالای عمومی می دانست که اگر چه به دست کسانی که آن را تشخیص می دهند ایجاد می شود، ولی منافع آن شامل تمام اجزای ساختار می شود. بنابراین سرمایه اجتماعی سبب می شود تا همکاری بین افراد ایجاد شود که در غیر این صورت دنبال منافع فردی خود می بودند (شیروانی، ۱۳۸۳: ۵۱).

پیر بوردیو: سرمایه اجتماعی عبارتست از موقعیت ها و روابطی که در درون گروه ها و شبکه های اجتماعی برای افراد دسترسی به فرصت ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را افزایش می دهد (علوی، ۱۳۸۰: ۲۱).

رابرت پاتنام: سرمایه اجتماعی به مجموعه ای از ارتباطات افقی بین افراد و نیز وجوه گوناگون سازمانهای اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه ها گفته می شود که با ایجاد و تسهیل امکانات هماهنگ، منافع متقابل و کارایی جامعه را افزایش می دهد (مبارکی، ۱۳۸۳: ۲۰).

با جمع بندی نظرات ابراز شده سرمایه اجتماعی را می توان به طور خلاصه به معنای "هنجارها و شبکه هایی است که امکان مشارکت مردم در اقدامات جمعی به منظور کسب سود متقابل را فراهم می کند." و با شیوه هایی همچون سنجش سطح اعتماد اجتماعی و سطوح عضویت در انجمن های مدنی رسمی یا غیر رسمی قابل اندازه گیری است (باقری، ۱۳۸۵).

۲-۱- بنویسند های سرمایه اجتماعی

برای تبیین سرمایه اجتماعی محققانی چون پاتنام (۱۹۹۳) و کلمن (۱۹۹۰) سرمایه اجتماعی را به منزله دارایی جوامع در نظر می گیرند؛ بطوری که مشارکت بیشتر در جامعه منجر به شبکه محکم تری از تعاملات اجتماعی و اعتماد بیشتر به یکدیگر می شود، همان اثرات باید در افرادی هم که در آن جوامع زندگی می کنند، قابل مشاهده باشد. یعنی سرمایه اجتماعی به صورت یک رابطه دو جانبه محکم، بین سطوح مشارکت مدنی و اعتماد بین فردی خود را نشان دهد؛ آنها این مدل را مدل ساختاری سرمایه اجتماعی نام نهاده اند و به صورت زیر آن را نشان می دهند (برهن و رهان، ۱۹۹۷)

مدل ساختاری سرمایه اجتماعی

تصویر ۱- مدل ساختاری سرمایه اجتماعی

مأخذ: درانی و رشیدی، ۱۳۸۷

شرقیان ثانی نیز به نقل از بولن و انیکس هشت مولفه سرمایه اجتماعی را چنین مطرح می کند: مشارکت در اجتماع، کنش گرایی در یک موقعیت اجتماعی، احساس اعتماد و امنیت، پیوندهای همسایگی، ظرفیت پذیری تفاوت ها، بها دادن به زندگی، پیوند های کاری و پیوندهای دولتی و خانوادگی (غفاری، ۱۳۸۴).

با توجه به نظریات مطرح شده در مورد شاخص های اساسی در سنجش سرمایه اجتماعی و استفاده از آنها در کنار پیوندهای همسایگی و محلی (با توجه به خصوصیات اجتماعی، کالبدی و اقتصادی بافت مورد مطالعه) چارچوب نظری این پژوهش مطابق شکل زیر طراحی گردید:

تصویر ۲ - مولفه های سرمایه اجتماعی مورد بررسی در تحقیق

حال به تعریف هر کدام از این مولفه ها می پردازیم:

مشارکت اجتماعی

«مشارکت اجتماعی دلالت بر گسترش روابط بین گروهی در قالب انجمن های داوطلبانه، باشگاهها، اتحادیه ها و گروههایی دارد که معمولاً خصلتی محلی و غیر دولتی دارند و هدفشان مشارکت و درگیر ساختن مردم در فرآیند اجتماعی مختلف در قالب سیاست های اجتماعی است» (همان، ص ۲۹۲). به عبارتی «مشارکت اجتماعی بر آن دسته از فعالیتهای ارادی دلالت دارد که از طریق آنها اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و روستا شرکت کرده و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در شکل دادن حیات اجتماعی مشارکت دارند.» (محسنی تبریزی، ۱۳۶۹: ۱۰۸)

اعتماد

یکی دیگر از مؤلفه های سرمایه اجتماعی در نظر پاتنام اعتماد است. اعتماد از عناصر ضروری برای تقویت همکاری بوده و حاصل پیش بینی پذیری رفتار دیگران است که در یک جامعه کوچک از طریق آشنایی نزدیک با دیگران حاصل می شود، اما در جوامع بزرگ تر و پیچیده تر یک اعتماد غیر شخصی تر یا شکل غیر مستقیمی از اعتماد ضرورت می یابد. پاتنام در بحث از اعتماد با توجه به شعاع اعتماد به دو نوع اعتماد شخصی و اعتماد اجتماعی اشاره دارد و نوع دوم را که در ادبیات سرمایه اجتماعی بعضاً اعتماد تعمیم یافته نیز نامیده می شود، سودمندتر برای جامعه می داند. به نظر وی، این نوع اعتماد «شعاع اعتماد را از فهرست کسانی که شخصاً می شناسیم فراتر می برد و همکاری گسترده تر در سطح جامعه را موجب می گردد» (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۱۶).

پاتنام افزایش مشارکت مدنی و گسترش شبکه های اجتماعی را از سازوکارهای تبدیل اعتماد شخصی به اعتماد اجتماعی یا تعمیم یافته معرفی می کند. از نظر پاتنام اعتماد اجتماعی به همان اندازه که یک نگرش شخصی است، یک دارایی ضروری نظام اجتماعی نیز به شمار می رود (همان، ۱۷).

انسجام اجتماعی دلالت بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه را دارد. به عبارتی انسجام در کل، ناظر بر میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروهها و خرده فرهنگ های تمایز یافته است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۶: ۲۸۶) انسجام اجتماعی در یک حوزه تعاملی معین شکل و معنا پیدا می کند. دورکیم احساسی را در میدان تعاملی به وجود می آید را عاطفه جمعی می نامد. از نظر دورکیم عاطفه جمعی عمیق اکثراً طی مناسک جمعی به وجود می آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی را فراهم می کند (همان، ۲۸۷-۲۸۶).

۲-۲- ضرورت توجه به سرمایه اجتماعی در تحقق طرح های مرتبط با بافت فرسوده

در تعریف بافت فرسوده از سه شاخص ناپایداری، نفوذناپذیری و ریزدائگی استفاده شده که هر سه از عناصر کالبدی بافت فرسوده می باشند. مراد از بافت، گستره ی همپیوندی است که با ریخت شناسی متفاوت طی دوران حیات شهری در داخل محدوده شهر و یا حاشیه آن در تداوم و پیوند با شهر شکل گرفته است. این گستره می تواند از بناها، مجموعه ها، راه ها، فضاها، تأسیسات و تجهیزات شهری و یا ترکیبی از آنها تشکیل شده باشد.

فرسودگی، ناکارآمدی و کاهش کارایی یک بافت نسبت به کارآمدی سایر بافت های شهری است. فرسودگی بافت و عناصر درونی آن یا به سبب قدمت و یا به سبب فقدان برنامه توسعه و نظارت فنی بر شکل گیری آن بافت به وجود می آید، پیامد فرسودگی بافت که نهایتاً به از بین رفتن منزلت آن در اذهان شهروندان منجر می شود، در اشکال گوناگون از جمله کاهش و یا فقدان شرایط زیست پذیری و ایمنی و نیز نابسامانی های کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و تأسیساتی قابل دریافت و شناسایی است. (مهندس مشاور شاران، راهنمای شناسایی و مداخله در بافت های فرسوده، مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، خرداد ۱۳۸۴)

بررسی معیارهای بافت فرسوده حاکی از آن است که از سه ضلع انسان، فضا و فعالیت، تنها به بحث فضا مربوط و به شاخص های مربوط به انسان و فعالیت در این تعریف توجهی نشده و از این جهت این تعریف دارای جامعیت و مانعیت نیست و چون در این مرحله که مرحله شناخت موضوع است، چنین نقصی وجود دارد، به طور قطع در مراحل تحلیل و برنامه ریزی نیز اشکال وجود خواهد داشت. نپرداختن به بعد انسانی در این قضیه موجب شده است تا اغلب طرح های مرتبط با بافت فرسوده با عدم مشارکت مردم روبرو شود.

در عین حال باید توجه داشت که سرمایه اجتماعی به عنوان یک منبع بالقوه و بالفعل که حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی است، و ضمن تسهیل و گسترش روابط اجتماعی و ایجاد و انسجام اجتماعی و رفاه می تواند زمینه مناسب برای مشارکت را فراهم آورد. بنابراین در این تحقیق ما بر آن هستیم تا از این سرمایه معنوی که بر خلاف سایر سرمایه ها به صورت فیزیکی وجود ندارد، در جهت تحقق طرح های نوسازی و بهسازی بافت های فرسوده استفاده نماییم. بنابراین متدلوژی تحقیق حاضر بدین شرح است.

۳- روش و متدلوژی تحقیق:

تحقیق حاضر، پژوهشی توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر پیمایش میدانی است. بدین معنا که در ابتدا مبانی نظری موضوع مورد بررسی قرار گرفته اند و فرضیه ای مبتنی بر این امر که مولفه های سرمایه اجتماعی بر افزایش یا کاهش

مشارکت در تحقق طرح‌های نوسازی و بهسازی تاثیر گذارند، مطرح شده است. در ادامه مبحث به منظور سنجش این فرضیه، آن را در نمونه محله صابونپزخانه مورد آزمون قرار داده ایم. بدین ترتیب در ابتدا بر پایه مبانی نظری تحقیق و مبتنی بر مولفه های سه گانه سرمایه اجتماعی پرسش نامه ای تدوین گردید و در ادامه ۸۰ فرم میان ساکنان این محدوده توزیع و تکمیل گردید و با ورود اطلاعات در محیط SPSS داده ها تحلیل و فرضیه آزمون گردید. پرسش هایی که در هر زمینه مطرح شدند، در جدول زیر ارائه شده است:

جدول ۱- زیرمبارهای مولفه های سرمایه اجتماعی

انسجام اجتماعی

- الف- تا چه حد با همسایگان خود از نظر آداب و رسوم، قومیت و عقاید مذهبی، تحصیلات مشابهت دارید؟
- ب- تا چه حد با همسایگان خود از نظر سطح درآمد مشابهت دارید؟
- ج- اکثر ساکنین در ارتباط با یکدیگر صادق هستند:

اعتماد به همسایگان

- در کدام روابط با همسایگان مشارکت دارید:
- الف- به یکدیگر پول قرض می دهید؟
- ب- به یکدیگر وسایل منزل قرض می دهید؟
- ج- ضامن (مالی، حقوقی و ...) همسایگان شده اید؟
- د- در نبود آنها از خانه آنها مراقبت می کنید؟

اعتماد به نهادها

- از نظر شما هریک از نهادهای زیر برای منافع این محله و ساکنین آن چقدر تلاش می کنند:
- الف- شهرداری منطقه و شورایی محله
- ب- هیأت امنای مسجد
- ج- صندوق های قرض الحسنه
- د- کلاتری محله
- ه- بسیج محله
- و- شورای حل اختلاف

مشارکت

- الف- شرکت در جلسه ای برای رفع مشکلات محله و ساکنین
- ب- همکاری با همسایگان برای نظافت محله
- ج- کمک گروهی به نیازمندان محله
- د- انتخابات شورایی ها و شورای شهر

۴- معرفی محدوده صابون پزخانه

مکان طرح، زیر مجموعه ای از مجموعه بزرگ شهری تهران است که در چارچوب تقسیمات برنامه ریزی شهری، وابسته به منطقه ۱۲ شهرداری تهران می باشد. محدوده مورد مطالعه در جنوبی ترین قسمت منطقه ۱۲ قرار دارد. محدوده مکان در جهات چهارگانه با عناصر دسترسی زیر تحدید می شود:

- از شمال با خیابان مولوی
- از جنوب با خیابان شوش
- از شرق با خیابان صاحب جمع
- از غرب با خیابان خیام

که در کل مساحتی بالغ بر ۳۴ هکتار را تشکیل می دهد. بخش وسیعی از این بافت بر طبق طرح های فرادست جزء بافت فرسوده تهران معرفی شده است.

تصویر ۴- موقعیت محله مورد مطالعه در محدوده بلافاصل

تصویر ۳- موقعیت محدوده بلافاصل محله در منطقه ۱۲

۴-۱- سیر تاریخی محله صابون پزخانه

اولین محلات تهران واقع در باروی صفوی، چهار محله بازار، سنگلج، عودلاجان و چاله میدان بود که به همراه محله ارگ، پنج محله اصلی تهران را تشکیل می دادند. تقسیم بندی پنجگانه محلات تهران تا زمان احداث باروی دوم در اواسط دوره ناصرالدین شاه ثابت ماند و در این فاصله ساخت و ساز در سطوح خالی، باغ و زمین های مزروعی حداقل بافت و باروی شهر انجام پذیرفت. با احداث باروی دوم و تخریب باروی صفوی، یک محله اصلی بنام "دولت" در شمال تهران صفوی و چهار محله دیگر تحت عنوان "توابع محلات اصلی" در جنوب، شرق و غرب تهران صفوی در حد فاصل باروی اول و دوم شکل گرفت.

"تابع محله بازار" واقع در جنوب محله بازار خود از محلات سرقربر آقا، قبرستان کهنه (بعدها محله باغ فردوس)، چاله سیلابی، بیرون دروازه نو (بعدها صابونپزخانه) و اراضی چهارده معصوم (بعدها گود عربها) تشکیل می شد و عمدتاً محل سکونت کارگران ساختمانی و بازار، صنعت-گران کم بضاعت و کسبه جزء بازار بود و کوره های آجرپزی و محلات

سکونت مهاجران کم بضاعت در شهر نیز در بخش‌های جنوبی آن مستقر بودند. این وضعیت تا دوران معاصر کم و بیش ادامه داشته و بعدها با انتقال بخش‌هایی از کوره‌های آجرپزی، این بخش به محوطه های زاغه نشینی و حلبی آباد تبدیل شد و به نام گودعربها و دروازه غار شهرت یافت. این محدوده در حال حاضر در بین خیابان های مولوی، شوش، خیام جنوبی و صاحب جمع قرار دارد. و به همان نام قبلی خود یعنی محله صابونپزخانه شناخته می شود. این محله در حال حاضر با فرسودگی عملکردی و کالبدی روبه رو است، ضمن اینکه از لحاظ اجتماعی نیز با مشکلاتی نظیر جرم، اعتیاد و... روبه رو است. در این جا به منظور مشخص نمودن، ویژگی ها و میزان فرسودگی بافت، به بررسی برخی از مشخصات بافت می پردازیم. بررسی کیفیت ابنیه در این محدوده نشان می دهد بیش از نیمی از قطعات در این محدوده فرسوده هستند و نیازمند تخریب و نوسازی اند. در عین حال ۴۰ درصد از قطعات نیز فرسوده اند اما نیازمند بهسازی می باشند. در جدول زیر کیفیت ابنیه به تفکیک نوع ابنیه مشخص شده است.

جدول ۲- کیفیت ابنیه در محدوده مورد مطالعه (ماخذ: مهندسین مشاور باوند، ۱۳۸۶)

کیفیت ابنیه	تعداد قطعات	درصد	مساحت قطعات	درصد
نوساز	۹۴	۵/۱۶	۱۹۴۱۶/۷۶	۶/۹۷
فرسوده - تخریب و نوسازی	۹۱۸	۵۰/۳۸	۱۲۷۸۶۲/۵۷	۴۵/۸۹
مخروبه	۳	۰/۱۶	۶۹۸/۴۰	۰/۳۵
فرسوده قابل تعمیر	۷۱۳	۳۹/۱۳	۱۱۶۳۳۰/۱۶۸	۴۱/۷۵
قابل قبول	۹۴	۵/۱۶	۱۴۳۲۸/۰۱	۵/۱۴
جمع	۱۸۲۲	۱۰۰	۲۷۸۶۳۹/۴۳	۱۰۰

همچنین به منظور بررسی قدمت ابنیه در محله صابونپزخانه، قدمت ابنیه در سه دسته مورد بررسی قرار گرفته است این اطلاعات مبتنی بر اطلاعات مهندسین مشاور باوند می باشد. همان طور که مشاهده می شود، حدود ۹۰ درصد قطعات قدمتی بالای ۲۵ سال دارند و با توجه به اطلاعات جدول بالا و مقایسه این دو جدول، فرسودگی در بافت بسیار بالا است. در جدول زیر قدمت ابنیه در محله صابونپزخانه آورده شده است.

جدول ۳- قدمت ابنیه در محله صابون پزخانه (ماخذ: مهندسین مشاور باوند، ۱۳۸۶)

قدمت ابنیه	تعداد قطعات	درصد	مساحت قطعات	درصد
کمتر از ۱۰ سال	۱۰۸	۵/۹۳	۳۰۷۵۳/۰۱	۷/۴۵
بین ۱۰ تا ۲۵ سال	۷۹	۴/۳۴	۱۳۶۰۶/۹۸	۴/۵۲
بیشتر از ۲۵ سال	۱۶۳۵	۸۹/۷۴	۲۴۵۲۷۹/۴۴	۰۳/۸۸
جمع	۱۸۲۲	۱۰۰	۲۷۸۶۳۹/۴۳	۱۰۰

در عین حال با توجه به اینکه عرض معابر کمتر از شش متر یکی از معیارهای شناخت بافت های فرسوده می باشد، در این جا به بررسی عرض معابر پرداخته ایم. جدول زیر به بررسی عرض معابر در دسته های مختلف می پردازد همان طور که مشاهده می شود، بیش از ۹۵ درصد معابر این محله عرضی کمتر از ۶ متر دارند و در عین حال حدود ۷۵ درصد معابر عرضی کمتر از چهار متر دارند.

جدول ۴- تعداد و درصد معابر درون محله

عرض معابر	تعداد	درصد
زیر ۲ متر	۲۹	۱۵.۳
۲ تا ۴ متری	۱۲۰	۶۳.۵
۴ تا ۶ متری	۲۴	۱۲.۷
۶ تا ۸ متری	۸	۴.۲
۸ تا ۱۲ متری	۷	۳.۷
۱۲ متری به بالا	۱	۰.۵

بررسی میانگین اندازه قطعات در بافت به عنوان یکی دیگر از معیارهای فرسودگی بافت مورد بررسی قرار گرفته است. در معیارهای فرسودگی بافت، ریز دانه بودن قطعات و مساحت کمتر از ۱۰۰ مترمربع به عنوان معیار فرسودگی ارائه شده است. در جدول زیر حداکثر، حداقل و میانگین مساحت قطعات در محله ارائه شده است. همان طور که مشاهده می شود میانگین مساحت قطعات مسکونی در بافت ۱۴۶ متر مربع است، در عین حال همان طور که انحراف معیار نشان می دهد این میزان دارای انحراف معیار زیادی برابر با ۸۸ متر مربع است.

تعداد قطعات	حداقل مساحت قطعه (m ²)	حداکثر مساحت قطعه (m ²)	میانگین مساحت قطعات (m ²)	انحراف معیار
قطعات مسکونی ۱۵۵۲	۷.۳۵	۱۰۶۲	۱۴۶	۸۸
کل قطعات ۱۸۴۲	۵.۲۸	۵۶۸۹۱	۱۹۸	۱۴۰.۱

جدول ۵- میانگین اندازه قطعات در محله صابون پزخانه (مأخذ: اطلاعات پایه : سازمان اطلاعات جغرافیایی کشور)

۵- تحلیل داده ها:

پس از بررسی ویژگی های محله صابون پزخانه، پرسش نامه ها به صورت تصادفی در محله میان ساکنین توزیع و تکمیل گردید. همان طور که پیش از این بیان شد، پرسش ها در سه زمینه اعتماد (فردی، نهادی)، انسجام و مشارکت مطرح شده اند. نکته قابل توجه آنکه پرسش ها به صورت رتبه ای و در مقیاس لیکرت طراحی شدند. در این بخش در ابتدا نتایج به صورت توصیفی بررسی شدند. لازم به ذکر است که پاسخ ها در دو طیف کم و زیاد ارائه شده اند، این مهم به دلیل نزدیکی دو پاسخ کم و خیلی کم و همچنین پاسخ زیاد و خیلی زیاد بهم اتفاق افتاده است.

به عبارتی پاسخ طیف کم، مشتمل بر مجموع دو طیف کم و خیلی کم می باشد. هم چنین پاسخ طیف زیاد، مشتمل بر مجموع دو طیف زیاد و خیلی زیاد می باشد.

همان طور که در جدول زیر مشاهده می شود در زمینه اعتماد به عنوان یکی از مولفه های سرمایه اجتماعی، دو مقوله اعتماد بین فردی و نهادی مورد بررسی قرار گرفتند. در زمینه اعتماد فردی مشاهده می شود، پاسخ دهندگان نسبت به اعتماد بین فردی به صورت خنثی پاسخ داده اند و در سه مورد معیارهای اعتماد بین فردی، شامل: ضمانت، قرض دادن پول و قرض دادن وسایل منزل، مقایسه پاسخ ها تفاوت قابل ملاحظه ای را نشان نمی دهد. تنها در مورد معیار "مراقبت از منزل" است که مشاهده می شود بیش از ۷۰ درصد پاسخ گویان اعتمادی برای سپردن مراقبت از منزل به همسایگان خود را ندارند.

بررسی اعتماد نهادی نشان می دهد که بیش از ۷۰ درصد پاسخ دهندگان در تمامی موارد مطرح شده نسبت به نهادهای دخیل در امور شهر و محله اعتماد کمی دارند. که بیشترین میزان عدم اعتماد از میان نهادها در میان ساکنین محله در مرحله اول، بسیج و هیئت امنای محله می باشند و در مرحله بعد کلاتری، شورای حل اختلاف و صندوق قرض الحسنه و در نهایت شهرداری می باشند. بنابراین همان طور که ملاحظه می شود، اعتماد نهادی به نهادهای تاثیر گذار در محله وجود ندارد و این مهم یکی از موانع تحقق طرح های نوسازی و بهسازی و کاهش میزان مشارکت شهروندان در این امر می باشد.

مولفه بعدی سنجش میزان انسجام می باشد، همان طور که مشاهده می شود از میان هر سه معیار، احساس مشابهت در آداب و رسوم و احساس مشابهت در درآمد، داشتن روابط صادقانه از طرف ساکنین بالا ارزیابی شده است به عبارتی ساکنین معتقد هستند که انسجام مناسبی میان ساکنین وجود دارد. این امر به عنوان یکی از مولفه های مهم سرمایه اجتماعی، می تواند پتانسیل بالقوه ای در جهت مشارکت در تحقق طرح باشد.

در بررسی آخرین مولفه یعنی مشارکت مدنی نشان می دهد، در هر چهار معیار مطرح شده، مشارکت ساکنین پایین ارزیابی شده است، علت این امر برای دو معیار شرکت در انتخاب شورایی و شرکت در جلسات حل اختلاف ناشی از پایین بودن اعتماد بین نهادی است. پایین بودن مشارکت در زمینه کمک به نیازمندان محله نیز با وضعیت اقتصادی پایین ساکنین قابلیت توجیه دارد.

جدول ۶- بررسی توصیفی مولفه های سرمایه اجتماعی در محله صابونپزخانه

معیار سنجش	خیر	بله	داده های از دست رفته	
اعتماد بین فردی	۵۲.۵	۴۷.۵	.	
	۵۱.۲۵	۴۸.۷۵	.	
	۵۱.۲۵	۴۸.۷۵	.	
	۲۸.۷۵	۷۱.۲۵	.	
معیار سنجش	کم	زیاد	داده های از دست رفته	
اعتماد نهادی	۷۰	۳۰	.	
	۸۰	۱۸/۷۵	۱/۲۵	
	۷۷/۵	۱۱/۲۵	۱۱/۲۵	
	۷۸/۷۵	۱۷/۵	۳/۷۵	
	۸۱/۲۵	۱۵	۳/۷۵	
	۷۶/۲۵	۱/۲۵	۲۲/۵	
	معیار سنجش	کم	زیاد	داده های از دست رفته
انجام	۳۵	۶۲/۵	۲/۵	
	۴۲/۵	۵۳/۷۵	۳/۷۵	
	معیار سنجش	موافق	مخالف	داده های از دست رفته
مشارکت	۵۲/۵	۱۸/۷۵	۲۸/۷۵	
	معیار سنجش	بله	خیر	داده های از دست رفته
	۴۶/۲۵	۵۳/۷۵	.	
	۲۸/۷۵	۷۱/۲۵	.	
	۲۳/۷۵	۷۶/۲۵	.	
معیار سنجش	کم	زیاد	داده های از دست رفته	
مشارکت	۲۰	۸۰	.	
	۲۳/۷۵	۷۶/۲۵	.	
	۲۸/۷۵	۷۱/۲۵	.	
	۴۶/۲۵	۵۳/۷۵	.	

۵-۱- تحلیل همبستگی داده ها:

در این مرحله به منظور بررسی تحلیلی داده ها و آزمون فرضیه، به بررسی رابطه همبستگی میان متغیرهای مستقل و وابسته بوسیله آزمونهای مناسب همبستگی می پردازیم. مهمترین آزمونهای همبستگی در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است شامل آزمون های همبستگی ضریب توافقی می شود. در صورت معنی داری رابطه همبستگی میان متغیر وابسته و مستقل پذیرفته می شود. معنی داری که به اختصار آن را با sig نشان می دهند، میزان خطایی است که در رد فرضیه H_0 (فرضیه عدم وجود رابطه معنی دار) مرتکب می شویم. سطح معنی داری در تحقیق حاضر عبارتست از: $sig < 0.05$.

همان طور که پیش از این بیان شد، فرضیه تحقیق حاضر عبارتست از: افزایش میزان سرمایه اجتماعی بر مشارکت در تحقق طرح های نوسازی و بهسازی تاثیر گذار است. به این ترتیب رابطه همبستگی میان زیر معیارهای اعتماد و انسجام به عنوان متغیر مستقل بر معیار مشارکت به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفته است. در جدول زیر رابطه همبستگی معنی دار میان این متغیر ها ارائه شده است.

جدول ۷- بررسی رابطه همبستگی میان متغیرهای مستقل و وابسته

مشارکت		زیر معیارها	معیارها
Sig	Value		
۰/۰۲۸	۰/۲۵۹	ضامن مالی شده اید؟	اعتماد بین فردی
۰/۰۱۶	۰/۲۷۹	پول قرض می دهید؟	
۰/۰۱۲	۰/۲۲۷	آیا از خانه مواظبت میکنید؟	
۰/۰۱۱	۰/۲۸۷	آیا وسایل منزل قرض می دهید؟	
۰/۰۸۸	۰/۲۸۴	آیا فکر میکنید صندوق های قرض الحسنه در رفع مشکلات مفید هستند؟	اعتماد نهادی
۰/۰۰۰	۰/۴۲۵	آیا فکر میکنید شهر داری در رفع مشکلات مفید هستند؟	
۰/۰۱۳	۰/۳۳۵	آیا فکر میکنید کلانتری در رفع مشکلات مفید هستند؟	
۰/۰۸۵	۰/۲۷۲	آیا فکر میکنید هیئت امنای مسجد در رفع مشکلات مفید هستند؟	انسجام
۰/۰۲۵	۰/۳۲۴	آیا فکر میکنید از نظر در آمد مشابهت دارید؟	
۰/۰۲۹	۰/۳۷۵	آیا فکر میکنید همسایگان روابط صادقانه با هم دارند؟	

همان طور که در جدول مشاهده می شود، میان تمام زیر معیارهای اعتماد بین فردی و معیار مشارکت رابطه همبستگی معنی دار وجود دارد و این رابطه مثبت است، به عبارتی با افزایش اعتماد بین فردی، میزان مشارکت افزایش می یابد. بررسی رابطه میان اعتماد نهادی و مشارکت نشان می دهد، از میان شش زیر معیار این معیار، چهار زیر معیار: نقش صندوق قرض الحسنه، شهرداری، کلاتری و هیات امنای مسجد در حل مشکلات محله، با مشارکت رابطه همبستگی معنی دار وجود دارد و این رابطه مثبت و مستقیم است، به عبارتی با افزایش اعتماد به این نهادها، مشارکت افزایش می یابد. بررسی رابطه میان زیر معیارهای انسجام و مشارکت نشان می دهد، از میان سه زیر معیار در این بخش، دو معیار، مشابهت در درآمد و وجود روابط صادقانه با مشارکت رابطه همبستگی معنی دار دارند و این رابطه مستقیم است. به عبارتی با افزایش انسجام اجتماعی، میزان مشارکت افزایش می یابد.

بدین ترتیب فرض تحقیق اثبات می شود، به عبارتی افزایش انسجام اجتماعی بر افزایش میزان مشارکت تاثیر مثبت دارد. هم چنین افزایش اعتماد بین فردی بر افزایش میزان مشارکت تاثیر گذار است. همچنین افزایش اعتماد به شهرداری به عنوان نهاد اجرایی نیز، به افزایش مشارکت شهروندان در طرح ها منجر می شود.

- جمع بندی:

امروزه سرمایه اجتماعی، نقشی بسیار مهمتر از سرمایه فیزیکی و انسانی در سازمانها و جوامع ایفا می کند و شبکه های روابط جمعی و گروهی، انسجام بخش میان انسانها، سازمانها و انسانها و سازمانها با سازمانها می باشد. در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه ها اثربخشی خود را از دست می دهند و بدون سرمایه اجتماعی، پیمودن راههای توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار می شوند. در این تحقیق با توجه به قابلیت استفاده از سرمایه اجتماعی برای تحقق طرح های شهری، به بررسی رابطه میان مولفه های سرمایه اجتماعی و مشارکت در تحقق طرح ها پرداختیم و این مهم را بوسیله پرسشگری در محله فرسوده صابونپزخانه مورد بررسی قرار دادیم. نتایج نشان داد، میان مولفه های سرمایه های اجتماعی و میزان مشارکت رابطه معنی داری وجود دارد و این رابطه مثبت است.

نتایج آمار توصیفی حاکی از آن است که علی رغم بالا بودن مولفه های اعتماد بین فردی و انسجام در محله که به بالا رفتن سرمایه اجتماعی منجر می شود، اعتماد پایین نهادی وجود دارد. به عبارتی ساکنین اعتماد پایینی به نهادهای تاثیر گذار دارند و این مهم یکی از نقاط ضعف در تحقق طرح های شهری است. بدین ترتیب باید راهکارهایی در جهت افزایش اعتماد نهادی و از میان برداشتن فاصله مردم و نیروهای تصمیم گیر در فرآیندهای شهری را مورد توجه قرار داد، تا ضمن افزایش سرمایه اجتماعی در این بافت ها از این پتانسیل در تحقق طرح های توسعه شهری بهره برد.

- اختر محققى، مهدى، (۱۳۸۵) "سرمایه اجتماعى"، ناشر مهدى اختر محققى، چاپ اول، تهران.
- ازکيا، مصطفی و غفارى، غلامرضا (۱۳۸۳)، "توسعه روستایى با تأکید بر جامعه روستایى ایران"، تهران، نشر نى.
- باقرى، نازگل، (۱۳۸۵) "راهنمای طراحی شهری معطوف به سرمایه اجتماعى"، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته طراحی شهری، دانشگاه شهید بهشتى.
- توسلى، غلامعباس و موسوى، مرضیه، (۱۳۸۴)، "مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه های سرمایه اجتماعى"، نامه علوم اجتماعى، شماره ۲۶.
- درانى، کمال و رشیدی، زهرا (۱۳۸۷)، "بررسی تعاریف، مفاهیم و چگونگی ایجاد سرمایه اجتماعى"، ماهنامه مهندسى فرهنگى، سال دوم، شماره ۱۷ و ۱۸.
- شیروانى، علیرضا (۱۳۸۳)، "تأثیر عملکرد سازمان های بخش دولتی بر سرمایه اجتماعى"، نشریه مدیریت و توسعه، شماره ۲۰.
- علوى، سیدبابک (۱۳۸۰)، "نقش سرمایه اجتماعى در توسعه"، مجله تدبیر، شماره ۱۶.
- غفارى، غلامرضا، (۱۳۸۰)، "تعیین ویژگی های اجتماعى - فرهنگى در مشارکت سازمان یافته اجتماعى - اقتصادى روستایان"، مقطع دکترى، دانشکده علوم اجتماعى تهران.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹)، "پایان نظم، بررسی سرمایه اجتماعى و حفظ آن"، ترجمه غلامعباس توسلى، تهران، جهان امروز.
- مبارکى، محمد (۱۳۸۳)، "بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعى و جرم"، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتى.
- محسنى تبریزی، علیرضا، (۱۳۶۹)، "بررسی زمینه های مشارکتى روستایان و ارتباط آن با ترویج کشاورزى"، تهران.
- مهندس مشاور شاران، (۱۳۸۴)، "راهنمای شناسایی و مداخله در بافت های فرسوده"، مصوب شورای عالی شهرسازى و معماری ایران، وزارت مسکن و شهرسازى.
- مهندسین مشاور باوند، ۱۳۸۶، "طراحی منظر شهری محدوده میانی صابونپزخانه"، سازمان نوسازى شهر تهران.
- ولکاک، مایکل و نارایان، دپیا، (۱۳۸۴)، "سرمایه اجتماعى و تبعات آن برای نظریه توسعه، پژوهش و سیاست گذارى"، سرمایه اجتماعى؛ اعتماد، دموکراسى و توسعه (گردآورنده: کیان تاجبخش، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان)، تهران، شیرازه.